

*А.М. ВОЛКІВСЬКА, кандидат економічних наук, доцент
Житомирський національний агроекологічний університет*

Факторний вплив на трансформаційні процеси у сфері регулювання зайнятості населення на регіональному рівні

Централізоване регулювання зайнятості населення на ринку праці має певні організаційні, матеріально-технічні й фінансові обмеження, тому активна політика у сфері праці може бути дієвішою, якщо повною мірою враховуватимуться економічні, соціальні, демографічні та інші особливості й відповідні пріоритети розвитку кожного конкретного регіону.

Протягом багатьох років капітал, що прагне до прибутку, створював певну територіально-галузеву структуру відтворення. На думку А.А. Мелехова, в окремих регіонах України склалася характерна для них галузева композиція місцевої промисловості, часто з помітним переважанням тих чи інших видів виробничої діяльності¹. До того ж, регіональні кризи є результатом структурних криз і формою їх виявлення у територіальному розрізі. Проблеми в економічному розвитку регіонів виникли внаслідок зниження темпів економічного зростання та структурних зрушень².

Отже, загострення структурних невідповідностей посилює нерівномірність у розташуванні продуктивних сил, ускладнює розв'язання економічних проблем. Таким чином, наявні суттєві регіональні відмінності виносять на порядок денний необхідність широкого використання регулювальних регіональних механізмів сприяння зайнятості населення на ринку праці.

Регулювання регіональних ринків праці є особливо важливим, бо саме тут формується

кон'юнктура ринку праці, система зайнятості населення та безробіття, структура зайнятості населення за видами і формами, ціна робочої сили й рівень доходів. Більшість науковців, які досліджували проблеми регіонального регулювання ринку праці, переконана, що ситуація у сфері регулювання зайнятості населення на ринку праці, як і стан ринку праці, залежать від політичних та економіко-соціальних факторів розвитку, від структурних перетворень у сферах економіки регіону.

Так, С.Ю. Трубич вважає, що для повного уявлення про трансформаційні процеси необхідно провести факторний аналіз трансформаційних процесів у сфері регулювання зайнятості населення на регіональному рівні³. На думку В.І. Герасимчук, глибина та інтенсивність розбалансованості ринку праці, яка найбільше відчувається на рівні регіону, зумовлюється дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників, різнобічний вплив яких на розвиток регіональних ринків праці визначає характерні особливості останніх⁴. Соціально-економічні фактори впливають на трансформацію зайнятості населення, й саме вони визначають обсяги інвестиційної діяльності в регіональній економіці та пов'язані з приватизацією великих виробничих одиниць і пошуком ефективних власників⁵.

¹ Мелехов А.А. Соціально-економічні аспекти формування регіонального ринку праці: автореф. дис. ... канд. екон. наук / А.А. Мелехов. – Донецьк: НАН України; Ін-т економіко-правових досліджень, 1999. – С.8.

² Дорогунцов С. Структурні зрушення у сфері зайнятості / С. Дорогунцов, О. Сологуб // Україна: аспекти праці. – 2002. – № 1. – С.10.

³ Трубич С.Ю. Трудовий потенціал і зайнятість населення України в умовах ринкової трансформації економіки: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.01.01 / С.Ю. Трубич. – Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2000. – С. 8-10.

⁴ Герасимчук В.І. Проблеми трансформації зайнятості і розвитку ринку праці України (методологія, аналіз, шляхи вдосконалення) / В.І. Герасимчук. – К.: Принт Експрес, 2001. – С. 366.

⁵ Ринок праці України в 1999 р.: аналіт.-стат. зб. Ювілейний вип. / Відп. за вип. Н.І. Іванова, О.В. Козирева. – К., 2000. – С. 163.

Отже, результати аналізу факторів впливу регіонального рівня дають загальну інформацію щодо стратегії процесу регулювання зайнятості населення – суб'єкта ринку праці, яка зважена щодо дії зовнішніх факторів впливу, а це є передумовою розвитку економіки регіону. На думку Н.М. Слівінської, до основної групи факторів належать: національні (макрофактори), що визначають умови формування національного ринку праці, загальні соціально-економічні умови (становлення і розвиток системи ринкових відносин, переорієнтація інвестиційної та структурної політики, приватизація, розвиток нових форм господарювання, структурні зрушення в економіці); регіональні, що впливають на умови відтворення робочої сили в регіоні. До них належать: демографічні (природний рух населення, статеві-вікова структура населення, стан здоров'я, сімейний стан); соціально-економічні (рівень освіти та професійно-кваліфікаційної підготовки, умови праці й рівень організації праці, потреба в робочій силі); соціально-психологічні (мобільність робочої сили, самонастанова та режим праці, підприємницька мотивація,); техніко-економічні (науково-технічний прогрес і ступінь розвитку форм організації виробництва); внутрішньогалузеві (господарська спеціалізація регіону, обсяг випущеної продукції чи виконаних послуг, рівень промислового розвитку регіону, рівень механізації та комп'ютеризації праці); внутрішньовиробничі (спеціалізація підприємства, кількість робочих місць, конкурентоспроможність продукції, темпи зростання продуктивності)¹.

В.І. Герасимчук зазначає, що дія несприятливих соціально-економічних умов регіонального розвитку відрізняється глибиною, інтенсивністю, спрямованістю і перебуває під впливом багатьох соціально-економічних факторів, які взаємозв'язані та діють на різних стадіях розвитку ринків праці. За цим критерієм можна виділити дві групи факторів, які належать до іншої класифікації: першу групу становлять фактори, під впливом яких склався сучасний стан регіональних ринків праці й визначилися його

особливості – розмір відкритого та прихованого безробіття, загальні обсяги пропозиції робочої сили, її освітнього й професійно-кваліфікаційного рівня. До таких належать природно-географічні, демографічні, соціально-економічні та організаційно-технологічні фактори, інституційні й інфраструктурні фактори; другу групу становлять фактори, які визначають і визначатимуть у перспективі формування попиту та пропозиції робочої сили, тобто перспективи розвитку регіональних ринків праці в умовах певного ринкового середовища з урахуванням особливостей їхнього сучасного стану, зумовленого дією факторів першої групи².

Слід зауважити, що особливу значимість щодо впливу на процес регулювання зайнятості населення на рівні регіону мають, на нашу думку, наступні фактори:

природно-географічні – створюють передумови економічного й соціального розвитку регіону (ресурсний потенціал регіону, наявність водних, паливно-енергетичних, земельних ресурсів, ступінь урбанізації регіону тощо). Ці фактори визначають соціально-економічний рівень регіону, напрям його господарської спеціалізації, рівень трудового потенціалу, структуру зайнятості, що взагалі зумовило особливості освітнього і професійно-кваліфікаційного рівня населення та його статево-вікової структури. Останнє визначає відмінності у чисельності, структурі, ступені розбалансованості попиту і пропозиції робочої сили на ринках праці;

демографічні – характеризують демографічну ситуацію регіону (особливе значення мають якість трудового потенціалу, міграційні процеси та регіональні програми розвитку людських ресурсів);

соціальні – характеризують рівень соціального розвитку регіону (особливе значення мають політика доходів населення, рівень розвитку соціально-трудова відносин, соціальне забезпечення населення тощо);

економічні – характеризують рівень економічного розвитку регіону (особливе значення мають тип господарського розвитку регіону – у територіально-галузевій струк-

¹ Слівінська Н.М. Соціально-економічні та демографічні чинники реалізації трудового потенціалу регіону: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.09.01 / Н.М. Слівінська. – Донець. нац. ун-т. – Донецьк, 2003. – С.6.

² Герасимчук В.І. Проблеми трансформації зайнятості і розвитку ринку праці України (методологія, аналіз, шляхи вдосконалення) / В.І. Герасимчук. – К.: Принт Експрес, 2001. – С. 367.

турі економіки регіону відокремлюються такі функціональні типи господарського розвитку: з багатофункціональною структурою господарства; з переважно промисловою структурою; з переважно сільськогосподарською структурою – і фактор інвестиційного впливу – поліпшення інвестиційного клімату потребує, насамперед, таких умов: стабільного розвитку економіки; чіткої правової системи; зменшення податкового тиску на виробника; подолання корупційності; встановлення чітких прав власності; підвищення рівня доходів населення; відсутності перешкод для виходу на регіональні та зовнішні ринки);

організаційно-технологічні – характеризують ступінь розвитку форм організації виробництва регіону та вплив науково-технічного прогресу (особливе значення має тип розвитку, який склався в регіоні й визначив промислово-галузеву і технологічну структуру його економіки).

У ринкових умовах при виході з масштабної кризи виробництва, що охопила всі сфери виробництва, депресивні сфери економіки мають, як правило, високий рівень зайнятості та, відповідно, виштовхують на територіальний ринок праці значну частину раніше зайнятого населення, збільшуючи масштаби пропозиції робочої сили. Прискорення темпів зростання пропозиції робочої сили відбувається на тлі поширеної міграції й тимчасових і сезонних форм зайнятості. Отже, тип промислового розвитку в умовах різкого спаду виробництва визначає масштаби вивільнення робочої сили, а в умовах відсутності та нерозвиненості ринкових регуляторів – обсяги прихованого безробіття в регіоні. Ці самі фактори впливають на потенціал і перспективи розширення зайнятості, попит на робочу силу на регіональних ринках праці.

За такої структури пропозиції робочої сили необхідно розширювати пропозицію робочих місць, створюючи конкурентоспроможні виробництва, які б поглинали висококваліфіковану робочу силу. Виявляється і фактор розміру організаційних одиниць: переважання у виробничій структурі регіону великих, середніх або малих підприємств за розміром, чисельністю працюючих, за об-

сягами основного капіталу й випуску продукції.

Виробничо-технологічний рівень підприємств, що належать до великих організаційних одиниць, характеризується, як правило, підвищеним середнім строком існування робочого місця, зношенням основних фондів, орієнтованими на виробництво проміжного продукту, матеріало- та енергомісткими технологіями. Саме такі підприємства першими стали «постачальниками» робочої сили на регіональний ринок праці, визначили масштаби пропозиції, її структуру, значний рівень прихованого безробіття, занижену ціну робочої сили, низьку трудову мобільність. Отже, створення на основі великих підприємств середніх і малих технологічних підприємств із гнучкими формами виробництва, швидкою окупністю основних фондів та високою трудовою мобільністю може підвищити попит на робочу силу, зменшити обсяги прихованого безробіття, поліпшити структуру пропозиції робочої сили на регіональних ринках праці;

ринкові – залежать від інтенсивності впливу організаційно-технологічних і соціально-економічних факторів регіону (неринковий характер впливу на процес формування регіональних економік виявляється, передусім, у створенні високовитратної неконкурентоспроможної економіки регіону, яка до того ж не має в багатьох випадках повного циклу виробництва кінцевого продукту, зумовлена його інтенсивністю на попит та пропозицію робочої сили). Розбалансованість між попитом і пропозицією робочої сили на сучасних регіональних ринках праці зумовлена низькою трудовою мобільністю населення, яка не відповідає потребам якості й професійно-кваліфікаційного складу робочої сили, що виходить на ринки праці. Дія цього фактора обмежується нерозвиненістю інституціональних засад та інститутів ринкового середовища, зокрема інфраструктури ринку праці;

фактори трудової й професійної мобільності населення регіону – набувають значення в окремих містах і селищах регіонів країни, які мають одне або кілька підприємств із місцевозначимою функцією. Припинення виробництва, скорочення або лікві-

дація робочих місць у таких підприємствах призводить до завмирання життя населених пунктів, створює вкрай несприятливі соціально-економічні умови для соціальної атмосфери та демографічного стану в населених пунктах. Родинне безробіття стає характерною ознакою для таких регіональних одиниць, що є найбільш соціально небезпечним явищем, тому професійна переорієнтація в цих містах суттєво обмежена або зовсім неможлива за збереження наявного стану, а пошук роботи пов'язаний із міграцією в інші населені пункти та зміною місця проживання. В умовах нерозвиненості ринкових інститутів і відсутності громадських посередницьких організацій зі сприяння в працевлаштуванні доля таких регіональних одиниць заслуговує на особливу увагу з боку регіональної влади.

Крім того, вважаємо, що фактори доцільно класифікувати з погляду їхнього впливу на процес регулювання зайнятості населення. Тому слід виділити три рівні впливу: макрорівень – визначає загальні соціально-економічні умови й умови формування державного рівня зайнятості населення (розвиток форм господарювання, приватизаційні процеси, інвестиційна та інноваційна політика, удосконалення структурної перебудови, структурні зрушення, розвиток соціальної сфери тощо); мезорівень – визначає індивідуальні умови розвитку регіону й забезпечення робочою силою; мікрорівень – визначає умови розвитку окремого підприємства і його кадрову політику.

Результати впливу факторів на сферу регулювання зайнятості населення також вирізняються наслідком впливу, інтенсивністю впливу та можливістю регулювання. З погляду наслідків впливу вони можуть бути передбачені, тобто такі, які є можливість врахувати, а також не передбаченими – немає можливості їх врахувати або вони мають стихійну ознаку. З погляду інтенсивності впливу можуть бути прямо пропорційного впливу, коли зростання інтенсивності впливу призводить до збільшення зайнятих, та обернено пропорційні, коли зростання інтенсивності впливу призводить до скорочення зайнятих. З погляду можливості регулювання бувають нерегульованими (не ке-

руються з обґрунтованих причин), помірно регульованими (мають часткову керованість) і регульованими (є значущими у процесі керування).

Викладене вище дає змогу запропонувати систему соціально-економічних факторів впливу на регулювання зайнятості населення за видами економічної діяльності та районами на рівні регіону, до якою входять такі фактори (табл.):

виробничі – обсяг виготовлення продукції, проміжне споживання, валова додана вартість, збитковість підприємств, вартість основних фондів, уведення в дію нових основних фондів, витрати на одиницю реалізованої продукції, кількість підприємств, зміна форми власності тощо;

розвитку малого підприємництва – обсяг виготовлення продукції малими підприємствами, їхня кількість, форма власності тощо;

інвестиційні – інвестиції в основний капітал, іноземні інвестиції на одну особу, прямі іноземні інвестиції тощо;

демографічні – народжуваність, смертність, дитяча смертність, навантаження працюючих пенсіонерів, прибулі та вибулі внутрішньорегіональної міграції, прибулі та вибулі міжрегіональної міграції, прибулі та вибулі міжнародної міграції, зайнятість жінок, зайнятість молоді тощо;

професійно-кваліфікаційні – неповна та базова освіта, повна базова освіта, підвищення кваліфікації, навчання нових професій, підвищення кваліфікації з освоєння нових професій тощо;

ринкові – попит на заміщення вільних робочих місць, зареєстрована незайнятість трудовою діяльністю, навантаження на одне робоче місце, працевлаштування працівників, вивільнення їх тощо;

умов праці й техніки безпеки – виробничий травматизм, смертність на виробництві, стан умов праці тощо;

адміністративні – використання фонду робочого часу, перебування в адміністративних відпустках працівників підприємства, зайнятість в умовах неповного робочого дня тощо;

екологічні – порушення екосистеми;

соціально-економічні – надання субсидій, укладення договорів із працівниками, охоп-

лення їх договорами, витрачені кошти за договорами, що непередбачені законодавст-

вом, розмір середньомісячної оплати праці тощо.

Фактори впливу комплексної оцінки на процес регулювання зайнятості населення

Локальний рівень	Мезорівень	Рівень роботи ДЦЗ
<i>Виробничого впливу</i>	<i>Виробничого впливу</i>	<i>Безробіття</i>
Рівень: випуску продукції	Рівень: обсягу виготовлення продукції	Рівень: незайнятих, що перебували на обліку
проміжного споживання	кількості підприємств промисловості	загального безробіття
валової доданої вартості	кількості діючих с.-г. підприємств	безробіття сільського населення
збитків підприємств та організацій	кількості підприємств, що змінили	безробіття жінок
вартості основних фондів	форму власності	безробіття молоді
введення у дію нових основних фондів	вартості основних фондів	безробіття робітників
витрат на одиницю реалізованої продукції	<i>Впливу розвитку малого підприємництва</i>	безробіття службовців
витрат на оплату праці в структурі	Рівень: обсягу виготовлення продукції малих підприємств	зняття з обліку
витрат на одиницю реалізованої продукції	кількості малих підприємств	<i>Попит та пропозиція</i>
<i>Впливу розвитку малого підприємництва</i>	кількості малих підприємств	Рівень: попиту в кадрах
Рівень: обсягу виготовлення продукції малих підприємств	промисловості	заявок про наявність вільних робочих місць
кількості малих підприємств	<i>Інвестиційного впливу</i>	загального попиту підприємств у працівниках
кількості малих підприємств за формами власності	Рівень: інвестицій в основний капітал	загального попиту підприємств у службовцях
кількості малих підприємств, які змінили форму власності	<i>Демографічного впливу</i>	<i>Навантаження</i>
<i>Інвестиційного впливу</i>	Рівень: щільності зайнятих народжених	Рівень: навантаження на 1 робоче місце
Рівень: інвестицій в основний капітал	померлих	навантаження на 1 робоче місце мешканців села
прямих іноземних інвестицій	дитячої смертності	<i>Працевлаштування</i>
<i>Демографічного впливу</i>	навантаження працюючих пенсіонерів	Рівень: загального працевлаштування
Рівень: зайнятості жінок	прибулих внутрішньорегіональної міграції	працевлаштування безробітних
зайнятості молоді	вибулих внутрішньорегіональної міграції	працевлаштування на дотаційні місця звільнення з дотаційних місць
навантаження працюючих пенсіонерів	прибулих міжрегіональної міграції	працевлаштування за рахунок виплати одноразової допомоги
<i>Адміністративного впливу</i>	прибулих міжнародної міграції	працевлаштування на вільні та новостворені робочі місця
Рівень: використання фонду робочого часу працівниками	вибулих міжнародної міграції	працевлаштування осіб, що закінчили професійне навчання
чисельності працівників, які перебувають в адміністративних відпустках	<i>Екологічного впливу</i>	працевлаштування за направленнями та самостійно
чисельності працівників, які перебувають в умовах неповного робочого дня (тижня)	Рівень: потерпілих від аварій на ЧАЕС	<i>Професійне навчання</i>
стану умов праці, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам	<i>Впливу умов праці та техніки безпеки</i>	Рівень: проходження профнавчання охоплення профпослугами здійснення профпідготовки та підвищення кваліфікаційного рівня
<i>Професійно-кваліфікаційного впливу</i>	Рівень: травмованих на виробництві	<i>Громадські роботи</i>
Рівень: підвищення кваліфікації кадрів	загиблих на виробництві	Рівень: участі у громадських роботах
працівників з повною базовою освітою	інвалідності через неналежні умови праці	тривалості громадських робіт
працівників з неповною та базовою освітою	<i>Професійно-кваліфікаційного впливу</i>	<i>Оргробота з роботодавцями</i>
підвищення кваліфікації кадрів з освоєння нових професій	Рівень: підвищення кваліфікації кадрів навчання новим професіям	Рівень: реєстрації підприємств реєстрації договорів між працівниками та фізичними особами
<i>Ринкового впливу</i>	<i>Ринкового впливу</i>	<i>Фінансування діяльності</i>
Рівень: попиту на робочу силу	Рівень: попиту на заміщення вільних робочих місць	Рівень: допомоги по безробіттю
вивільнення працівників	зареєстрованих громадян незайнятих трудовою діяльністю	виплат по безробіттю
працевлаштування незайнятих трудовою діяльністю	навантаження на одне робоче місце	використання коштів з фонду на громадські роботи
<i>Соціального впливу</i>	працевлаштування працівників	використання коштів підприємств на громадські роботи
Рівень: кількості укладених договорів охоплення працівників договорами	працевлаштованих працівників у сільськогосподарські підприємства	використання коштів на створення дотаційних місць
витрачених коштів непередбачених законодавством за договорами	<i>Соціального впливу</i>	Розмір допомоги по безробіттю
<i>Економічного впливу</i>	Рівень: надання субсидій	
Розмір середньомісячної оплати праці	<i>Економічного впливу</i>	
	Розмір: середньомісячної оплати праці працівників сільськогосподарських підприємств	

An article considers the process of regional adjusting of employment of population under the influence of various factors. The regional system of socio-economic influence on adjusting of employment of population is worked out. It is underlined that the results of analysis of influence on regional adjusting of employment of population allow to have general information on strategy of adjusting of employment of population, which is aimed at the action of internal influences which can lead to general development of the region.

*